

۲۳
۱۰۵۱۰۲۰۱

۲۹/۴۷

دانشگاه الزهراء

دانشکده هنر

وزارت اطلاعات تهران
تیمسار

۱۳۸۲ ۱۵/۲

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته نقاشی

تئوری :

بررسی تأثیرات هنر نقاشی ایران بر هنر نقاشی هند

در قرون ۱۶ و ۱۷ میلادی

عملی :

نقاشی با الهام از موتیف های هنر ایران باستان

استاد راهنما:

تئوری: جناب آقای دکتر ابوالقاسم دادور

عملی: سرکار خانم مینو اسعدی

استاد مشاور

تئوری: سرکار خانم نوشیندخت نفیسی

عملی: سرکار خانم ایراندخت محمص

فرزانه حفیظی

بهمن ماه ۱۳۸۱

۴۹/۴۲

تقدیم به همسر
که همراهی اش
امید را هم بوده
و خواهد بود.

با سپاس و تشکر فراوان از استاد گرامی جناب آقای دکتر ابوالقاسم دادور و همچنین سرکار خانم نوشین دخت نفیسی، سرکار خانم مینو اسعدی و سرکار خانم ایراندخت محمص که با راهنمایی های مدیرانه خویش، هم در طول تحصیل و هم در انجام این پروژه یاریم نمودند.

چکیده

در روند این پژوهش‌ها بخش‌های مختلف سعی شده تا روابط هنری ایران و هند مرور شده و تأثیرات هنر ایرانی بر هنر هندی مورد بررسی قرار گیرد، که البته نقطه عطف این پژوهش به سال‌های حکومت صفویان در ایران و سلطنت بابریان در هند بر می‌گردد. از آنجا که برای شناختن هنر هندی که خاستگاهی شرقی دارد و از دل ادیان و عرفان هندی جان می‌گیرد، آشنایی با اندیشه‌های دینی و عرفانی در هند لازم می‌نمود، در فصلی دیگر از پژوهش، به صورت اجمال، مروری بر اندیشه‌های عرفانی در هند و نقش آن در هنر شده است. از سوی دیگر اگر خواسته باشیم تأثیرات هنری ایران را در زمینه نقاشی در هند مورد بررسی قرار دهیم لاجرم باید آگاهی کافی از بینش نقاشی در هند داشته باشیم.

بعد از چنین مقدمه‌ای تأثیرات هنر ایران در طول تاریخ بر هنر هند به صورت اجمال آورده شده و از آنجا که بحث ما ویژه هنر نقاشی می‌باشد، در بخش جداگانه‌ای به سیر تاریخی هنر تصویرگری در هند و تأثیراتی که از نقاشی اسلامی ایرانی پذیرفته است پرداخته‌ام.

روابط گسترده هنری در دوران حکومت بابر در هند و حکومت دوره صفوی در ایران مطلب مفصلی است که در ادامه پژوهش به آن پرداخته شده است و تأثیرات استادانی چون سلطان محمد و میرک و... که از ستاره‌های درخشان نقاشی آن دوران در ایران می‌باشد بر هنر نقاشی هند مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

فهرست مطالب

صفحه	عناوین
۱	فهرست تصاویر.....
۴	مقدمه .....
فصل اول : مروری بر روابط هنری ایران و هند از آغاز تا دوره صفویه	
۱-۱	: روابط ایران از آغاز تا زمان هخامنشیان .....
۱۴	: روابط ایران و هند در دوران هخامنشی .....
۱۹	: روابط ایران و هند در دوران اشکانی و ساسانی .....
۲۲	: روابط ایران و هند در دوران اسلامی .....
۲۷	: تصویرگری جنبیه و تأثیرات هنر تصویرگری اسلامی .....
۳۱	: مروری بر عوامل تأثیرگذار بر تحولات تصویرگری جنبیه .....
۳۷	ضمیمه فصل اول : جدول تاریخ هند و تطبیق آن با تاریخ ایران .....
فصل دوم : بررسی هنر نقاشی ایران در دوران صفویه	
۴۱	: بررسی هنر نقاشی ایران در دوران صفویه .....
فصل سوم : نگاهی گذرا به هنر نقاشی در هند از دوران پیش از تاریخ تا دوران بایریان هند	
۴۲	: تأثیر اندیشه های عرفان در هنر نقاشی هند .....
۴۴	: بررسی تاریخی هنر نقاشی در هند .....
فصل چهارم : شکل گیری مکتب نقاشی هند و ایران	
۸۲	: شکل گیری مکتب نقاشی هند و ایران .....
فصل پنجم : بررسی تأثیرات نقاشی ایران در دوره صفویه بر نقاشی هند	
۱۵۳	: بررسی تأثیرات نقاشی ایران در دوره صفویه بر نقاشی هند .....
۱۸۲	نتیجه گیری .....
۱۸۶	فهرست منابع و مآخذ فارسی .....
۱۸۷	فهرست مجلات .....
۱۸۸	فهرست منابع و مآخذ تصویری .....

فهرست تصاویر

- ۱- سرستون آشوکا - سرنات - عهد موریائی هند
- ۲- تصویر شاهزاده ایران - غار شماره یک آجانا
- ۳- برگگی از کتابها پوران - ۱۴۳۰ م
- ۴- برگگی از کتاب مها پوران - ۱۴۳۰ م
- ۵- برگگی از کتاب کالپاسوترا ۱۴۷۵ م
- ۶- برگگی از کتاب ساتمینا چاریو
- ۷- گریز حضرت یوسف از زلیخا - هرات - ۸۹۳ ق. - اثر بهزاد
- ۸- رخس شتر را از پایدر میآورد - سلطان محمد - ۹۲۸ ق.
- ۹- سرخان سفره چی - میر مصور - ۹۳۶ ق.
- ۱۰- شاهزاده و همراه - میر سید علی - ۹۴۶ ق.
- ۱۱- صفحه ایاز گلستان سعدی قرن ۱۱ ق. - مکتب بخارا
- ۱۲- پیرزن و سلطان سنجر - سلطان محمد - ۹۴۵ ق.
- ۱۳- جلد چرمی مکتب صفوی ۹۴۸ ق.
- ۱۴- نجات یافتن حضرت یوسف از چاه - ۹۶۴-۹۷۳ ق.
- ۱۵- خسرو شیرین را مشاهده میکند - مکتب شیراز ۹۹۲

- ۳۸- بابر نامه - صححه زمین خوردن بابر
- ۳۹- بابر نامه - مجلس جشن تولد همایون
- ۴۰- چهره بابر - اثر منوهر
- ۴۱- چهره جهانگیر همراه تصویر پدرش اکبر
- ۴۲- بابر نامه شاه در باغ
- ۴۳- بابر نامه
- ۴۴- تصویر همایون
- ۴۵- سماع در حضور شیخ سلیم چشتی - دستنات شاگرد عبدالصمد
- ۴۶- برگگی از نسخه مصور مرکوب داستان قدیمی هندی که به فارسی ترجمه شده است.
- ۴۷- مرقع گلشن - اواخر قرن ۱۶ م
- ۴۸- خمسه نظامی - دوره اکبر شاه - احتمالا اثر فرخ بیگ
- ۴۹- چهره دولت نقاش و عبدالرحیم خوشنویس - اثر دولت
- ۵۰- جنگجوی مغول
- ۵۱- برگگی از جهانگیر نامه شاه در باغ - اثر نادر الزمان - ۱۶۲۰ م
- ۵۲- جامع التواریخ - شادمانی برای ورود هلاکو خان - اثر مسکین - اواخر قرن ۱۶
- ۵۳- جامع التواریخ - اثر لعل - مادهو - بکجوان
- ۵۴- بابر نامه
- ۵۵- جوان سوار بر اسب - متعلق به دوره سلطنت جهانگیر - اثر پدرت
- ۵۶- شکار عالمگیر
- ۵۷- شکار اکبر در نخجیر - اثر مسکین و منصور
- ۵۸- کارگاه هنرمندان - اخلاقی ناصری - ۱۵۹۰ م
- ۵۹- داستان زنی وفا - هارستان جامی - اثر مسکین - ۱۵۹۲ م

- ۱۶- بودیساتوا- قسمتياز اثر- اوایلقرن ۷ م- غار شماره ۱ آجانا
- ۱۷- رامایانا- قسمتی از اثر- متعلق به کتاب آیودیاکاندا- ۱۶۵۰ م
- ۱۸- آزمایش سیتا- مالوا- رامایانا- ۱۶۷۰ م
- ۱۹- رامایانا- ۱۵۸۹
- ۲۰- برگگی از حزه نامه- تصویر الیاس
- ۲۱- برگگی از حزه نامه
- ۲۲- شاه طهماسب صفوی در حال نوشتن نامه ای به حکمران هرات جهت ورود همایون به ایران- اثر فرخ بیک.
- ۲۳- برگگی از آیین اکبری
- ۲۴- برگگی از اکبر نامه
- ۲۵- عبور لشکریان اکبر شاه- اثر بیکلاس و مدهو- ۱۶۰۰ م
- ۲۶- اکبر نامه- عبور سپاه اکبر- اثر مساوان
- ۲۷- شاهزاده سوار بر اسب اثر فرخ بیک
- ۲۸- کرشنا میان پاندواها- مهاجرات (ترجمه فارسی)- ۱۶۱۶ م
- ۲۹- رزنامه (مهاجرات) اثر مساوان ۱۵۸۵ م
- ۳۰- طاووسها- اثر منصور- ۱۶۲۰ م
- ۳۱- جهانگیر و شاه عباس- اثر شنداس
- ۳۲- شاه عباس- اثر شنداس
- ۳۳- شاه عباس و باز شکاری- اثر شنداس
- ۳۴- ترازو و زنجیر عدل جهانگیر- اثر نادر الزمان
- ۳۵- رویای جهانگیر- اثر ابوالحسن
- ۳۶- جهانگیر بر مسندی از ساعت شنی- اثر چترا
- ۳۷- شاه جهان به مراجع مذهبی اجازه دیدار می دهد.

۶۰- دارا شکوه و دانشمندان- البر بختار

۶۱- بهارستان جامی

مقدمه

از آنجا که فرهنگ هندی و فرهنگ ایرانی در زمره فرهنگ‌های شرقی قرار دارند، دیدگاه‌های مشترک باعث شده تا تاثیرات فرهنگ و هنر ایرانی در جهت رشد و شکوفایی هنر هندی جلوه‌گر شود. اما نباید فراموش کنیم که خصلت قابل توجه هنرمند هندی آن است که در این تلفیق و همنشینی فرهنگی خود را فراموش نمی‌کند و در نهایت استادی، در هم آمیزی شایسته‌ای را از آنچه خود داشته است و آنچه که تأثیر پذیرفته است ارائه می‌دهد. به طور کلی در روند این تحقیق مطالعه روابط هنری ایران و هند در عصر دو سلسله معروف مشرق زمین، صفویه در ایران و بابریان در هند، کلید بررسی روابط فرهنگی و هنری این دو سلسله بزرگ شرقی می‌باشد.

دوره حکومت بابریان در هند عصر تحول فرهنگی و احیای ادب و فلسفه هند قدیم و عصر شکوفایی و گسترش زبان و ادب و فرهنگ فارسی بود. در زمان اکبرشاه زبان فارسی، زبان رسمی هندوستان شناخته شده و در سراسر هند این زبان تنها واسطه تفاهم میان جماعات مختلف بود. از این گذشته، در عصر بابریان

آمیختگی تمدن و فرهنگ ایران و هند به حد اعلای خود رسید. البته پیش از خاندان بامبری زبان و ادب فارسی در هندوستان در قلمرو حکومت سلاطین مسلمان گسترش یافته بود و کتاب‌های زیادی در موضوعات مختلف به زبان فارسی تألیف شده بود. اما در دورهٔ بابریان که بسیاری از علما و دانشمندان و ادیبان در دربار اکبر و شاه جهان گرد آمده بودند به مقیاس وسیع‌تری به تألیف و ترجمه پرداختند و زبان و ادب فارسی در هندوستان تا به جایی گسترش یافت که حتی کتب مذهبی پاره‌ای از طوایف اهل هنر نیز تحت تأثیر آن زبان واقع شد. ولی پس از استقرار شرکت هند شرقی در هندوستان و زمانی که بریتانیا رأساً هند را ضمیمهٔ مستعمرات خویش کرد، کوشش فراوان به کار رفت تا زبان و ادبیات انگلیسی جایگاه زبان فارسی را در هندوستان بگیرد و متأسفانه چنین شد و زبان امیر خسرو دهلوی، حسن دهلوی، بیدل دهلوی، اقبال لاهوری و فیضی که در حدود هشتصد سال در هند، میلیونها نفر بدان سخن می‌گفتند و می‌نوشتند و طوطیان هند از این قند فارسی شکرشکن می‌شدند و سیه چشمان کشمیری به شعر حافظ شیرازی می‌رقصیدند و می‌نازیدند و پایکوبی می‌کردند، با سرعت مهجور گردید، به طوری که امروز مگر عدهٔ بسیار معدودی آن را از یاد برده‌اند و وجه مشترک هشتصد سال روابط ایران و هند از آسیب دستبرد استعمار، در غربت افتاد.

در رابطه با تبادلات هنری میان ایران و هند تحقیقات متنوعی انجام شده که در بخش پیشینهٔ تاریخی این رساله از آنها استفاده شده است. تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده است معطوف می‌شود به روابط بنیادی در زمینه هنر در میان دو کشور و ذکر

آثاری که در پرتو این روابط شکل گرفته است. با توجه به سوابق تحقیقی در این باب در این رساله سعی شده بعد از مرور تاریخی مسئله منحصرأ به تأثیرات نقاشی ایرانی بر نقاشی هندی در دوره مذکور پرداخته شود و آثاری که در این مقطع خلق شدند مشخصاً معرفی شده و بعد در بخش جداگانه ای مورد تجزیه و تحلیل تصویری قرار گیرند تا بتوانیم به صورت دقیق شاهد این تأثیرات باشیم.

با توجه به مطالعات انجام شده می توان مسیر شکل گیری این پروژه را طبق این فرضیات طراحی نمود:

اول آنکه روابط ایران و هند در بعد هنری دامنه ای وسیع در طول تاریخ دارد و این پهنه تنها محدود به هنرهای تصویری نیست بلکه در زمینه ادبیات و نیز گسترش زبان فارسی در سرزمین هند نیز ما شاهد نفوذ فرهنگ ایرانی در این سرزمین می باشیم .

دوم آنکه در این مقطع همانگونه که می دانیم مسافرت همایون به دربار ایران باعث تشویق وی در حمایت بیشتر از هنرمندان شد و به دنبال تقاضای او دو تن از نقاشان به نام آن دوران، برای اقامت در هند، از دربار ایران خارج شدند که این نیز خود می تواند کلیدی باشد برای درک بهتر مسئله و بررسی تأثیرات هنر ایران بر هنر هند .

مورد سوم جایگاه ادبیات ایران در هند می باشد و از آنجا که هنر نقاشی در آن مقاطع عمدتاً در خدمت تصویرسازی متون به ویژه متون ادبی بوده است، دیوان اشعار شاعران ایرانی خود زمینه و انگیزه بروز این تحول را پی ریزی کرده اند:

همانگونه که قبلاً اشاره کردم در رابطه با این موضوع تحقیقاتی از سوی صاحب‌نظران ارائه گردیده است که بیشتر به کلیات پرداخته اند و در واقع بررسی جزئیات مسئله و برخورد موشکافانه در رابطه با تحلیل این موضوع باعث شد تا این اهداف در این رساله پی‌گیری شوند و در صدد آن باشم تا پرسشهایی از این دست را در طی آن پاسخ گویم:

- بررسی ریشه یا ریشه های اصلی پیدایش مکتب هند و ایرانی در نقاشی هند

- بررسی تحولاتی که در طی بروز این سبک در نقاشی هند رخ داد

- کشف خصوصیات نقاشی این دوره و یافتن ارتباط آن با گذشته و تأثیرش در آینده

- معرفی هنرمندان برجسته این مکتب و بررسی جایگاه هنرمندان و حامیان آنها در

اجتماع آنروز

- تأثیر عوامل دیگر فرهنگی در شکل گیری این مکتب نقاشی (علاقه و حمایت حکام وقت،

اشاعه زبان فارسی و ...)

- بررسی آثار خلق شده در این مکتب به لحاظ اینکه تا چه حد عناصر نقاشی ایرانی را

به نقاشی هنری منتقل کرده اند .

- شکل گیری این مکتب چه مراحل یا چه تحولاتی را طی کرده است .

فصل اول

مروری بر روابط هنری ایران و هند از

آغاز تا دوره صفویه